

STUDIE

Jan Koumar

Emanuel Collalto e San Salvatore. Tři pohledy na život „posledního muže starého režimu v Rakousku“

Emanuel Collalto e San Salvatore. Three perspectives on the life of the “last man of the old regime in Austria”

This article looks at the life and personality of Emanuel Josef, the fourth Prince of Collalto e San Salvatore, a prince whose great-niece called him the last man of the old regime in Austria due to his impractical and odd character. The study looks only at the three most significant periods of his life: 1) his birth and childhood, 2) his morganatic marriage and its consequences, and 3) his family and financial situation at the time of his death. It relies on preserved archived materials and the contemporary press to do so. The objective is to acquire a closer look at the somewhat contradictory head of the Collalto family in the second half of the 19th century and early 20th century.

Key words: History, 19th and 20th centuries, Austria-Hungary, Czechoslovakia, aristocracy, Emanuel Collalto, Brtnice, Uherčice, Irma Büttner

Úvod

Závěr „dlouhého“ devatenáctého století nebyl pro rakouskou aristokracii nejslavnějším obdobím. Rok 1848 ji připravil o četná vrchnostenská práva a udělal z ní v podstatě velkostatkáře. Pryč byla též doba pompézních barokních slavností na výstavných rodových sídlech, které v té době spíše chátrají ve prospěch

venkovských zámečků, připomínajících odpočinkové vily¹. Nepřehlédnutelným fenoménem doby byla tradice smíšená s často nekritickou vírou v pokrok², spolu se lpěním na slavných 16 předcích, jež kritizuje Bertha von Suttner.³ To neznamená, že v tehdejší aristokracii nenajdeme zvučná jména jako Richard Belcredi či Karl Auersperg, nebo že by šlechta jen zahálela⁴. Rakouská šlechta – společnost nejméně nakažená modernou⁵ – se však nejen svou svatební strategií stává „příliš uzavřenou společností“⁶, někdy tíhne k životnímu stylu, při pohledu zvenčí nápadně evokujícímu okázalou zahálku popisovanou Veblenem a její izolovanost ji staví zcela stranou hodnot měšťanské společnosti, k nimž nobilitu na sklonku monarchie svým karikaturistickým pamfletem vyzýval J. Holeček.⁷ Jednou z postav rakouské šlechty, kterou by na první pohled bylo směle možné v duchu Holečkova traktátu popsat, byl v pořadí čtvrtý kníže z rodu Collalto: Emanuel Josef (1854–1924). Collaltové – členové starého italského rodu původem z okolí Trevisa – byli po tři sta let spojeni s Moravou existencí rozsáhlého fideikomisu založeného Rambaldem XIII.⁸ a v řadách rakouské šlechty patřili do první společnos-

---

¹ Viz například zámek Serenyiových v Lešné, nebo letní sídlo Haugviců v Náměšti nad Oslavou, v neposlední řadě též četné stavby loveckých chat v Čechách i na Moravě.

² Milena LENDEROVÁ a Marie MACKOVÁ, *Pozvání do předminulého věku*, in: Milena LENDEROVÁ, Tomáš JIRÁNEK – Marie MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*, Praha 2009.

³ Brigitte HAMANN, *Bertha von Suttner – Život pro mír*, Praha 2006, s. 15.

⁴ V souvislosti s podnikáním na Moravě bývají zmiňováni Kounicové, Dalbergové a další, viz Bohumír SMUTNÝ *Manufaktura – Příklad Jindřicha Kajetána hraběte Blümenгена, bratří Wagnerů, Johanna Flicka a dalších*, in: Lukáš FASORA, Jiří HANUŠ, Jiří MALÍŘ, *Člověk na Moravě 19. století*, Brno 2008; Aleš ZÁŘICKÝ, *Velkopodnikatel – příklad Heindricha hraběte Larisch-Mönnich, Josefa, Zwierziny a Wilhelma Gutmanna*, in: Lukáš FASORA, Jiří HANUŠ – Jiří MALÍŘ, *Člověk na Moravě 19. století*, Brno 2008) v Čechách pak Colloredo-Mansfeldové či Lobkowiczové, srov. Milan HLAVAČKA, *Modernizace velkostatků Jiřího Kristiána z Lobkowicze v druhé polovině 19. století*, in: Jiří Brňovják – Aleš Zářický (eds.), *Šlechtic podnikatelem – podnikatel šlechticem: šlechta a podnikání v českých zemích v 18. – 19. Ostrava 2008.*

⁵ B. HAMANN, *Bertha von Suttner*, s. 15.

⁶ Zdeněk BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost: orliční Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. století*, České Budějovice 2005.

⁷ Josef HOLEČEK, *Česká šlechta*, Praha 1918. Výrazně protišlechtický pamflet do značné míry odrážel tehdejší populární mínění. K Holečkovi a jeho pamfletu více viz František KAUTMAN, *Josef Holeček a Česká šlechta*, in: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1997, roč. 46, č. D44, s. 25–32.

⁸ Fideikomis vznikl poslední vůlí Rambalda XIII. řečeného Veliký v roce 1630. Centrem bylo rozlehlé panství Brtnice (konfiskát po Zděňku Brtnickém z Valdštejna) zakoupené v roce 1622 od Ferdinanda II. za 111 000 moravských tolarů, dále za 68 000 tolarů získané panství Německý Rudolec a Černá, konfiskát po Rafaelu Chroustenském a za 10 000 tolarů přikoupené panství Příseka, původně majetek Jana Vlka Křineckého z Ronova; Alois Karel HOFFMAN, *Městys Brtnice na Moravě*, Brtnice 1925, s. 8–9. Thomas Vinciguerra připojil k fideikomisu v roce 1768 Uherčice, Pisečné, Slavětín a alodiální Okříšky.

ti, osy společenského života.⁹ Sám kníže Emanuel však významný společenský život nevedl. Rád cestoval, největší část roku trávil ve svých domech ve Vídni, na svých moravských statcích se objevoval spíše sporadicky, a jeho praneteř Marie Therese – sama noblesní ozdoba nejen vídeňských salónů – jej měla za nepraktického člověka propadlého vlastním iluzím a polosvětů.¹⁰

Jeho osoba přesto nepostrádá zajímavost. Mnohé mu je vyčítáno. Janák¹¹ mu vyčítá skutečnost, že se Brtnici, centru collaltovského fideikomisu na Moravě, vyhnula železnice. Pátek¹² mu vyčítá, že jej na jeho panstvích bylo možno spatřit jen v době honů. Jeho zmíněná praneteř mu vyčítá nepraktickou výchovu a nepochopení stavu věcí po zániku monarchie, díky nimž jej viděla jako „posledního muže starého režimu v Rakousku“.¹³ Máme-li věřit životopisci Collaltů Angelu Passolunghimu, pak kníže Emanuel zemřel svobodný a bezdětný.¹⁴ Navíc již krátce po jeho smrti začal být vzhledem k situaci v mladém Československu nahlížen jako zpuštělý¹⁵, který se neúčastnil aktuálního politického dění, nepostaral se o zachování své větve rodu, rád a často cestoval a své svěřenecké majetky v podstatě vyčerpával. Sama tato obvinění jsou zajímavá, jelikož nesou pečeť doby, v níž byla vznesena. Zatímco Severozápadní dráha se Brtnici vyhnula především proto, že šlo o počátku o tranzitní dálkovou linii Vídeň-Berlín, na níž řada stanic ležela v poměrně velké vzdálenosti od samotných obcí¹⁶, jednání o stavbě *Böhmisch-Mährische Transversalbahn* skončilo napojením dráhy na již existující

---

⁹ Srov. Jan ŽUPANIČ, *Rakouská šlechta na prahu nové doby*, in: Tomáš Knoz – Jan Dvořák (eds.), *Šlechta v proměnách věků*, Brno 2011.

¹⁰ Čímž myslí nápadný, hedonistický životní styl, který stojí v kontrastu k tradičním hodnotám vyšší společnosti, a do nějž zcela nepokrytě patří hra o peníze, alkohol a ženy. Marie Therese COLLALTO, *Erlebtes und Geschautes*, Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA), fond G169 Rodinný archiv Collaltů, kart. 308, inv. č. 233, s. 346.

¹¹ Jan JANÁK a kol., *Dějiny Brtnice a připojených obcí*, Brno 1988, s. 213.

¹² Arnošt PÁTEK, *Brtnice Trhová a zboží brtnické*, Velké Meziříčí 1887, s. 47

¹³ M. T. COLLALTO, *Erlebtes und Geschautes*, MZA, G169, kart. 308, inv. č. 233, s. 346.

¹⁴ Angelo PASSOLUNGI, *I Collalto: linee, documenti, genealogie per una storia del casato*, Villorba 1987, s. 269

¹⁵ Např. *Venkov. Orgán české strany agrární*. 20, 236, 10. 10. 1925, s. 8, kde je kníže Emanuel obviněn z rozhazování výtěžků moravského panství s vídeňskou ženštinou.

¹⁶ Severozápadní nádraží v blízké Jihlavě tak bylo přes řady petic a stížností vybudováno v podmačených loukách katastru obce Dřevěné mlýny: Alois ŠIMKA, *Sto let Severozápadní dráhy*, Jihlava 1971; nádraží Třebíč-Stařeč vzniklo – ze snahy vyhnout se stavbě tunelu a prodražení – 7 kilometrů od Třebíče. I když si později obyvatelé jednotlivých městeček uvědomili, jakým hospodářským impulsem trať je, v době její stavby jí navíc častovali nedůvěrou. V Opatově, collaltovském městečku s významnými sklárny ve čtvrti Karlín, tak například vedení dráhy přes obec zamítlo obecní zastupitelstvo: Anežka MOČKOVÁ – Jaroslava HÁJKOVÁ – Vladimír ŠEVČÍK, *Poznámky z kroniky* in: Jan Janák (ed.), *Čtení o Opatovu*, Brno 1989. Stížnosti podávali obyvatelé Bítovčic, obce, v níž bylo trať třeba vést přes skalní masivy: Petra HARNOUŠKOVÁ, *Historie železniční dopravy v Jihlavě v letech 1871–1918* in: Vlastivědný sborník Vysočiny, Oddíl věd společenských, XV. Jihlava 2006).

koleje Severozápadní dráhy především z finančních důvodů i bez zásahu knížete.¹⁷ Lovecká vášeň jistě nebyla pouze záležitostí Emanuela Collalta, z blízkého okolí jeho statků jsou například zajímavé lovecké aktivity rodu Podstatzky-Lichtenstein v Roštejnské oboře.¹⁸ Kritika krásné Marie Therese Collalto zase vychází především z neznalosti a výrazné selektivnosti jejích paměti.¹⁹

Mnohé mu lze naopak přičíst k dobru. Za jeho finančního přispění byla opravena a rozšířena řada kostelů na jeho statcích (v alodních Okříškách, v Nových Sadech, v Lubnicích, v Brtnici). Po celý život se věnoval neobyčejně štědré dobročinnosti. Jen namátkou: více než 20 let podporoval ženský dobročinný spolek ve Vídni²⁰, přispíval na vídeňskou univerzitu²¹, na vídeňské chudé, jimž v dobročinné nadaci se svým jménem odkázal 50 000 rakouských korun²², podporoval dobročinný Spolek bílého kříže²³. V roce 1881 byl jedním z prvních členů brněnské sekce Rakouského turistického klubu, v roce 1907 poskytl collaltovský rodinný archív jako depozitum Zemskému archívu v Brně. Ve Vídni postavil na Rathausstrasse 21 novorenesanční palác, v Heiligenstadtu si zase nechal postavit na Armbrustergasse 33 výstavnou novobarokní vilu.²⁴

Vzhledem k tomu, že osobnost knížete Emanuela Josefa Collalto je dosud vědecky velmi málo zpracovaná, je ambicí tohoto článku nabídnout pro začátek jeho biogram, a to prostřednictvím tří v podstatě deskriptivních pohledů na nejzajímavější období jeho života. Pohledy se opírají o dochované archivní materiál, který – i když je bohatý – zdaleka není bez mezer, zájem je tedy soustředěn na tyto tři body: 1) jeho dětství a dospívání bez otce, 2) na jeho manželství a 3) na rodinnou a majetkovou situaci v době jeho smrti. Jelikož popisované období je poměrně dlouhé (kníže Emanuel byl hlavou rodu po dlouhých 62 let!) a vstupuje

---

¹⁷ Vyčítat mu ve věci případného vedení železnice přes Brtnici lze snad jedině minimální zájem o tuto otázku. MZA, G169, kart. 451, inv. č. 472, dále kart. 441, inv. č. 410 a dále Státní okresní archív (dále jen SOKA) Jihlava, OÚ Brtnice, inv. č. 28 Protokoly obecní rady.

¹⁸ Lucie BLÁHOVÁ – Jana DOSTÁLOVÁ, *Roštejnská obora*, in: Prameny a studie. Obory a bažantnice v kulturní historii, Praha 2014.

¹⁹ Paměti *Erlebtes und Geschautes* jsou nevydaným strojopisem uloženým v MZA v Brně a velmi poutavě popisují život a aktivity Marie Therese, která byla sama zajímavou osobností: setkala se například s Mussolinim, byla velkou sběratelkou umění, pracovala jako sestra maltézského řádu v nemocnici v Sofii. Stejně jako její druhé dochované, ale taktéž nevydané, paměti *Von unseren Vorfahren*: MZA, G169, kart. 320, inv. č. 441, z pochopitelných důvodů výrazně upřednostňují rodovou větev autorky, na úkor v té době již zaniklé větve jejího strýce Eduarda, z níž pocházel právě Emanuel Collalto.

²⁰ Např. ANNO Zeitungen – AustriaN Newspapers Online (dále jen ANNO) – *Jahresbericht des Frauen-Wohlthätigkeits-Vereines für Wien und Umgebung 1893* a další roky (1893–1916).

²¹ ANNO *Das Vaterland* 3. 5. 1886.

²² MZA, G169, kart. 393, inv. č. 252

²³ ANNO, *Oesterreichischer Soldatenfreund* 30.9.1902, s. 4

²⁴ Ke stavebním aktivitám knížete Emanuela viz Jan KOUMAR, *Vídeňská a moravská sídla Emanuela Josefa 4. knížete Collalto e San Slavatore*, *Historica* 10, 1, 2019, s. 33–47.

do pole probádaného u jiných rodů mnohými historiky a popsané v kvalitních syntézách²⁵, text se tudíž obecnou politickou a společenskou situací zabývá jen do té míry, do jaké se týká samotné ústřední postavy. Situace šlechty na přelomu století, konci monarchie a v počátcích československého státu je v současnosti vyhledávaným badatelským tématem: jmenovat lze například práce Z. Bezeckého²⁶, z nichž především *Příliš uzavřená společnost* přibližuje mentalitu šlechty s jejím pocitem výlučnosti, či sondy do rodinných strategií rodu Mensdorff-Pouilly Radmily Švaříčkové-Slabákové²⁷. Situaci aristokracie v nově vzniklém Československu, která se však samotného Emanuela Collalto týká již jen okrajově, se zase zajímavě zabýval Eagle Glassheim.²⁸

Vzhledem ke své povaze dílčí sondy do života jednoho aristokrata konce 19. a počátku 20. století také tento text přímo nenavazuje na texty zabývající se tématy jako je vztah šlechty k modernizaci – v němž je velmi zajímavá práce Heinze Reifa²⁹ – či vztahem i u Collaltů oblíbeného lovu k lesnímu hospodářství, kterým se významně zabýval W. G. Theilemann.³⁰ Namísto toho mnohem skromněji navazuje především na práci Z. Kazlepky *Ostrov italského vkusu*³¹, která se sice zabývá především uměleckými aktivitami o více jak 170 let staršího Antonia Rambalda Collalto, nicméně v závěrečných kapitolách nabízí i pohled na poslední členy rodu na Moravě, či na můj článek o moravských a vídeňských sídlech Emanuela Collalto, který se mimo jiné zabývá i rozsahem a hospodářskou situací fideikomisu za držení knížete Emanuela.³² Kriticky může navázat

---

²⁵ Z těch lze jmenovat již starší práci Otta URBAN, *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982, která se sice musela vyrovnat s politickými požadavky doby, v níž byla napsána, přesto však vyniká vysokou kvalitou.

²⁶ Zdeněk BEZECNÝ, *Šlechta v české společnosti druhé poloviny 19. století a počátku 20. století*, in: Jiří Malíř – Martin Rája (eds.), JUDr. Václav Kounic a jeho doba, Brno 2009, s. 157–163; nebo Zdeněk BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost. Orličtí Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. století*, České Budějovice 2005.

²⁷ Radmila ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, *Rodinné strategie šlechty: Mensdorffové-Pouilly v 19. století*, Praha 2007, dále pak: Radmila SLABÁKOVÁ, *Šlechtic. Příklad Alfonse hraběte Mensdorff-Pouilly*, in: Lukáš Fasora – Jiří Hanuš – Jiří Malíř, *Člověk na Moravě 19. století*, Brno 2008, s. 341–359.

²⁸ Eagle GLASSHEIM, *Noble nationalists: the transformation of the Bohemian aristocracy*, Cambridge 2005.

²⁹ Heinz REIF, *Adel im 19. und 20. Jahrhundert*, München 1999.

³⁰ Wolfram G. THEILEMANN, *Adel im grünen Rock. Adliges Jägertum, Großprivatwaldbesitz und die preußische Forstbeamtenchaft 1866–1914*, Berlin 2004.

³¹ Zdeněk KAZLEPKA, *Ostrov italského vkusu. Umělecký mecenát Antonia Rambalda hraběte z Collalto a San Salvatore mezi Itálií, Vídní a Moravou v první polovině 18. století*, Brno 2011.

³² Jan KOUMAR, *Vídeňská a moravská sídla Emanuela Josefa 4. knížete Collalto e San Salvatore*, *Historica* 10, 1, 2019, s. 33–47.

těž na vydanou kroniku rodu Flesarů³³, psanou v poslední části nemanželským bratrem knížete Emanuela, ta však (ač připravena a redigována s velkou péčí) trpí nepřesnostmi.³⁴

Pohled první: Narození a dětství

Budoucí čtvrtý kníže Collalto a v pořadí 14 držitel moravského fideikomisusu se narodil na zámku v Uherčicích na Štědrý den roku 1854, pokřtěn byl hned následujícího dne vratěněnským farářem Nowakem pod jménem Emanuel Josef Anton Eduard Carl Julius. Za kmotry mu při křtu byl hrabě Josef Apponyi a hraběnka Marie Pejačevićová, svědkem křtu byla starší sestra Julie³⁵. Po matce zdědil uherskou a poněkud problematicky i chorvatskou krev: uherská kněžna Karolína Collalto rozená Apponyiová³⁶ byla totiž dcerou Terezie Apponyiové rozené Pejačevićové: duševně choré hraběnky.³⁷ Otec Eduard Octavián, syn Antonína Octaviána, narozený roku 1810 ve Vídni, zdědil po otci moravský fideikomis a s ním i knížecí titul. Zatímco jeho o čtyři roky mladší bratr hrabě Alfons získal v roce 1844 italské rodové statky se zámkem v San Salvatore, v Dolním Rakousku si později pořídil statek Staats. Dvěma bratry se rodová linie roztěpila a Emanuelovo narození proto v rodině bylo nečekaným překvapením. Již před ním se totiž u kněžny Karolíny začala projevovat psychická choroba, pravděpodobně důsledek rodového zatížení³⁸: dítě bylo tedy posledním, co se od ní dalo čekat. Sám kníže Eduard již od roku 1846 udržoval poměr s komornou Františkou Flesarovou, jehož plodem se stal 13. září 1859 narozený nemanželský syn Mořic.³⁹

---

³³ Václav FLESAR, *Kořeny věků. Kronika rodu Flesarů psaná v letech 1423–1923*, Jimramov 2015.

³⁴ Ty vychází jednak z jejího původu (psala ji nejprve Františka Flesarová, komorná a milenka knížete Eduarda, později její syn Mořic), jednak z jejího účelu (nemapuje rod Collaltů, ale rod Flesarů). Svou roli hraje také redakce kroniky a doprovodné materiály (například část rodokmenu na str. 648). K historii celé kroniky viz V. FLESAR, *Kořeny věků*, s. 3–5.

³⁵ MZA, E67 Matriky Znojmo, inv. č. 14850 Matrika narození Vratěněn 1821–1859.

³⁶ Apponyi de Nagy-Apponyi byl starý uherský rod sídlící v dnešních Velkých Oponicích, do kterých v roce 1392 přišli na základě výměny tohoto panství za své starší panství Čeklis (dnešní Bernolákovo). V roce 1718 byli povýšeni do baronského stavu, 1739 do hraběcího. Majetková základna rodu se nacházela v horních Uhrách, i když některé statky vlastnil i v Čechách: Petr MAŠEK, *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*, Praha 2010, s. 29.

³⁷ Viz MZA, G169, kart. 379, inv. č. 209.

³⁸ Eduard Collalto své milence komorné Flesarové jen nerad přiznává, „...že je kněžna dosti duševně nemocná, ale že tyto záchvaty nejsou stálé, to pak ona zle všem činí, zuří a všechno ničí a je schopna všeho nejhoršího“. (V. FLESAR, *Kořeny věků*, s. 469).

³⁹ V. FLESAR, *Kořeny věků*, s. 473. Flesarová na collaltovských statcích pracovala od roku 1842, kdy jí bylo 15 let. Počátek jejího vztahu s knížetem Collalto lze situovat do roku 1846. Navzdory nemanželskému původu Mořice se kníže k potomkovi přiznal a dal si i záležet

Eduard měl navíc se svou ženou v době Emanuelova narození již tři manželské potomky: nejstarší syn Rambald Anton zemřel v roce 1840 jako dítě, stejný osud potkal o dva roky později dceru Marii Karolínu.⁴⁰ Dcera Julie byla v době Emanuelova narození šestnáctiletá, za dědice rodinného majetku byl proto považován v té době již dvanáctiletý syn mladšího bratra Alfonse, pojmenovaný jakožto zachránce rodinného jména Octavian Salvator. Narození syna v knížecí linii po osmnácti letech manželství s psychicky labilní Karolínou bylo pro Alfonsovy plány s hraběcí linií zřejmě nepříliš příjemné překvapení. Octavianova dcera, již zmíněná Marie Therese, ve svých pamětech reprodukuje milé vzpomínky svého otce na sympatického strýčka Eduarda, zato obě jeho děti jen letmo zmiňuje a jejich životem se zabývá jen kriticky.⁴¹

Emanuelova starší sestra Julie se v dubnu roku 1861 vdala za Eduarda hraběte z Walderdorffu, jemuž měla v průběhu let 1862–1881 dát dvanáct dětí. To již ale Emanuel ve Vídni dochází do školy. Vídeň mu byla domovem. Kromě majorátního collaltovského domu na náměstí *Am Hof* vlastnila rodina ve městě tři další domy⁴², ve Vídni Collaltové trávili obvykle část zimy (další část trávili v italském San Salvatore nebo na cestách), zatímco v létě rodina žila v Uherčicích, po smrti Eduardova otce potom občas i v Brtnici.⁴³ Centrum panství, Brtnice (*Pirnitz*) byla od počátku 60. let sídlem *Centrálního ředitelství statků*, jež mělo kancelář v traktu mezi prvním a druhým nádvořím zámku⁴⁴, svým podnebím však rozhodně k delšímu pobytu rodinu nelákala. Když do ní jela Emanuelova babička navštívit svou dceru i těžkým kašlem právě prošlého vnuka, neváhala připomenout, že si vzhledem k tomu, jak vypadá v Brtnici listopad, raději vezme hodně

---

na jeho finančním zajištění. Mořicovým kmotrem se stal kníže Moriz z Ditrichštejna, který se zavázal zaplatit jeho výchovu, školné a případně církevní vzdělání až do dospělosti, pro knížečích levobočka měl být též domluven sňatek: V. FLESAR, *Kořeny věků*, s. 467.

⁴⁰ M. T. COLLALTO, *Von unseren Vorfahren*, s. 20 a 35. V. FLESAR, *Kořeny věků*, s. 648 v rodokmenu Collaltů uvádí jako první dítě Karolíny a Eduarda dceru Marii (1835–1842), Rambalda zcela vynechává. V tom zřejmě vychází z populárně šířených zdrojů (internet), spíše než z vlastního archivu či kroniky. Seznam pohřbů v rodové hrobce v Nových Sadech však uvádí jak Rambalda (pohřben 4. 10. 1840), tak Marii (pohřbena 18. 8. 1842). Srov. *Verzeichniss* z 29. 6. 1886 MZA, G169, kart. 378, inv. č. 205.

⁴¹ Marie Therese Collalto, *Von unseren Vorfahren*, s. 20.

⁴² Fideikomisní domy číslo 20 a 16, dům číslo 310 a dům číslo 535 (MZA, G169, kart. 433 a 436. Dále pak v Leopoldstadtu na Taborstrasse 27 (Ibid., kart. 378).

⁴³ Eduardův otec trávil léto v Brtnici, kde jej často navštěvovaly jeho dcery, mladší syn Alfons na zámku v Kněžicích u Brtnice. O pobytech Eduarda a Karolíny v Brtnici svědčí i pojmenování brtnických pokojů v zámeckých inventářích. Zatímco Alfonsovo malé apartmá zůstává i po otcově smrti, otcovo apartmá se se mění na komnaty jeho milosti knížete (Eduarda). Srov. MZA, G 169, kniha 5056.

⁴⁴ MZA, F19 Ústřední správa Collaltovských statků, knihy 5056 a 5057; k umístění kanceláře Alois Karel HOFFMAN, *Městy Brtnice na Moravě*, Brtnice 1925, s. 68.

teplého oblečení.⁴⁵ V roce svatby své dcery obdržel kníže Eduard dědičné křeslo v nově vytvořeném sněmu podle únorové ústavy. Císař jej spolu s řadou dalších představitelů významných rodů pozval ke členství v Panské sněmovně (*Herrenhaus*)⁴⁶, na zasedání se však nikdy nedostavil a nechal se omluvit z důvodu nemoci.⁴⁷ Jednapadesátiletého Eduarda totiž v té době již trápí srdeční choroba, kterou nijak neřeší četné návštěvy vídeňských lékařů, o rok později, 24. března 1862 třetí kníže z Collalto e San Salvatore této chorobě podlehl.

Neočekávaná smrt knížete znamenala významnou ztrátu nejen pro rodinu. Ve sněmovně za něj držel smuteční řeč Karel Auersperg⁴⁸, ve vídeňských salonech zase Eduardova smrt oživila úvahy o erbovní příbuznosti Collaltů a Hohenzollernů a s nimi nepříliš vhodné spekulace o tom, co by se stalo, kdyby všechny větve rakouských a italských Collaltů vymřely⁴⁹ (zakladatelská listina moravského fideikomisu – poslední vůle Rambalda XIII. z roku 1630 – totiž v takovém případě ustanovovala nejstarší Hohenzollerny za dědice).⁵⁰ Taková situace sice – vzhledem k existenci ostatních rodových větví – zdaleka nehrozila, podobné úvahy však přitáhly pozornost ke skutečnosti, že se dědicem majorátního fideikomisu stal pouze osmiletý Eduardův syn Emanuel, v té době navíc nemocný.⁵¹ Jelikož se Emanuel jako školní dítě majorátu ujmout nemohl, poručníkem mu byl ustanoven jeho strýc, zmíněný hrabě Alfons, kurátorem fideikomisu se stal baron Widmann, faktickou správu prováděla ovšem kromě vídeňského právníka Dr. Zeinera především Emanuelova matka kněžna Karolína. Ta trávila zimy v čelním traktu vídeňského paláce na *Am Hofu*, kde na ní malá Marie Therese vzpomíná jako na velmi nervózní podivnou dámu⁵², v rezidenci svého otce v Kalksburgu v Liesingu⁵³, nebo ve své vile v Heiligenstadtu, stále však udržovala staré zvyky a ráda cestovala. Právě výchovu mladého knížete kněžně Karolíně bude později vyčítat

---

⁴⁵ MZA, G169, kart. 374, inv. č. 203, folio 306. Pro rodinu z Itálie bylo počasí Českomoravské vysočiny vždy těžce snesitelné, žena prvního knížete Odoarda toto počasí popisovala jako osm studených a pět ne-teplých měsíců: M. T. COLLALTO, *Von unseren Vorfahren*, s. 2.

⁴⁶ Členství v panské sněmovně se zakládalo na plnoletosti a rozsáhlém pozemkovém majetku, dále na císařem udělené hodnosti říšských radů: Jan ŽUPANIČ, *Nová šlechta rakouského císařství*, Praha 2006, s. 245.

⁴⁷ Friedrich LANJUS, *Die erbliche Reichsratswürde in Österreich*, Schloß Haindorf am Kamp 1939, s. 84.

⁴⁸ ANNO, *Vereinigte Laibacher Zeitung* 31. 3. 1862, str. 1.

⁴⁹ Např. ANNO, *Klagenfurter Zeitung* 16. 4. 1862, s. 2.

⁵⁰ Viz A. PASSÖLUNGHI, *I Collalto*, s. 153.

⁵¹ Emanuelova babička v dopise své dceři z Bathu píše: „*Nad mým vnukem je vyšší moc, očekává se tudíž, že ji musíme brát jako zdroj vši síly a doufat, že pro něj učiní to nejlepší*“ (MZA, G 169, karton 374, inv. č. 203/IV, fol. 7).

⁵² Marie Therese COLLALTO, *Von unseren Vorfahren*, MZA, G169, kart. 320, inv. č. 441, s. 20

⁵³ Právě tam je jí (krom výjimečných adres do Uherčic a Brtnice) adresována většina dopisů. Srov. MZA, G169, karton 374, inv. č. 203.

Emanuelova netež: bude ji považovat za nemoudrou a nepraktickou.⁵⁴ Šlechtická výchova přitom měla v mladých aristokratech probouzet „*pocit výjimečného společenského postavení i pocit zodpovědnosti plynoucí z této výlučnosti*“⁵⁵ obojího se knížeti Emanuelovi beze sporu dostalo, nikoliv však tak, jak by si jeho širší příbuzenstvo představovalo.

Ve svém synovi totiž kněžna Karolína pěstovala především pocit společenské odpovědnosti. Sama byla štědrá donátorkou mnoha dobročinných spolků a akcí, k tomu úspěšně vedla též svého syna. Pěstovala-li v něm pocit výlučnosti a izolovanosti od ostatních společenských vrstev, nebyla v tom nicméně úspěšná. V tom mohl mít velký vliv Eduardův mladší syn, levoboček Mořic. Ten v té době žil se svou matkou na zámku v Německém Rudolci, jak on, tak jeho matka se zúčastnili Eduardova pohřbu v Brtnici (tělo bylo po něm uloženo do rodinné hroby v Nových Sadech u Písečného) a po řadu let se zúčastňovali i vánočních večeří a oslav.⁵⁶ Díky finanční podpoře svého kmotra navíc Mořic začal též od roku 1866 studovat ve Vídni, kde si se svým nevlastním bratrem vytvořili přátelský sourozenecký vztah. Starší Emanuel sice v září válečného roku 1866 – který do Brtnice kromě pruských vojáků, na něž si vzpomíná pozdější architekt Hoffmann⁵⁷, zavlekl i cholera, jež si tehdy vyžádala 150 obětí⁵⁸ – odjel na studia do Itálie, přátelství mezi nevlastními bratry nicméně pokračovalo. V dubnu roku 1872 zemřela Emanuelova babička z otcovy strany, kněžna Karolína rozená Apponyi (jmenovkyně Emanuelovy matky), v mládí proslulá krasavice, kterou saský král na dvorním plese počastoval tvrzením, že by za její jedinou kadeř vyměnil své království⁵⁹, a jejíž jméno neslo sklářské údolí *Karolienthal* (Karlín) u Opavova. Na panství byl vyhlášen čtyřdenní smutek⁶⁰ a na srpnový pohřeb přijel Emanuel z Itálie. V té době měl již studia za sebou, v u tehdejší vyšší šlechty oblíbeném jezuitském gymnáziu v Kalksburgu⁶¹ i v Itálii se naučil francouzsky, latinsky, řecky, pochopitelně se věnoval i matematice a v duchu tehdejšího vzdělávacího

---

⁵⁴ MZA, G 169, karton 308, inv. č. 233, str. 346.

⁵⁵ Zdeněk BEZECNÝ, *Šlechta v české společnosti druhé poloviny 19. a první poloviny 20. století*, in: Jiří Malíř – Martin Rája (eds.), *JUDr. Václav Kounic a jeho doba*, Brno 2009.

⁵⁶ Ty se většinou konaly v Brtnici, někdy však i v Rudolci. Často byla přítomna celá rodina Collaltů. Srov. V. FLESAR, *Kořeny věků*, s. 478, 480, 487, 488, a další.

⁵⁷ Prušáci byli v Brtnici právě v den svatby jeho rodičů: Josef HOFFMANN, *Josef Hoffmann – autobiografie*, Brno 2009). K pruskému vojsku v Brtnici totéž i v SoKA Jihlava, Archiv obce Brtnice, Pamětní kniha městyse Brtnice, inv. č. 19, s. 57, 85–86.

⁵⁸ Knížecí úředníci Frenzl a Zimmermann nechali po skončení epidemie postavit děkovnou kapličku Sv. Trojice v Černých lesích na cestě k Radonínu.

⁵⁹ M. T. COLLALTO, *Von unseren Vorfahren*, s. 4. Autorka sice nespécifikuje, o kterého saského krále šlo, vzhledem k časové posloupnosti to však s největší pravděpodobností byl Anton Saský.

⁶⁰ V. FLESAR, *Kořeny věků*, s. 498

⁶¹ Jak uvádí M. T. Collalto, nižší šlechta studovala zpravidla na Theresianu, jelikož jeho zaměření vyhovovalo více jejich budoucí kariéře: M. T. COLLALTO, *Erlebtes und Geschautes*, MZA, G169, kart. 308, inv. č. 233, s. 247).

přesvědčení opisoval sáhodlouhé pasáže z Tita Livia, Homéra či Xenófonta.⁶² Můžeme-li soudit z dochovaných školních sešitů a úkolů, byl mladý Emanuel žák spíše průměrný, po otci však zdědil talent na jazyky a humanitní zaměření. Podobal se mu ostatně i vzhledem a postavou, stejně jako on měl již od mládí řídké a z čela ustupující vlasy, velké modré oči, mohutné tváře, pod nosem nosil úzký knírek, byl malý a měl sklony k tloustnutí.

V témže roce kupuje Emanuelův kurátor Dr. Zeiner jménem svého svěřence od A. L. Veitha za 1 800 000 rakouských zlatých panství Liběchov nedaleko Mělníka.⁶³ Veith sám prodal panství s překrásně vyzdobeným zámekem – na němž za jeho předchůdců Bolzano dokončil svůj spis *Paradoxy nekonečna* a kde často pobýval Palacký, Riegr či Velc – pro dluhy. Přesné důvody, které Emanuelovy poručníky ke koupi vedly, jsou neznámé⁶⁴, je však možné, že v pozadí stála kněžna Karolína, od níž celá koupě statku na Mělnicku – oblasti značně vzdálené od collatovských rodových statků – mohla být v době hospodářského optimismu⁶⁵ formou výuky k nakládání s penězi. Bylo-li tomu tak, byla to výuka nepříliš zdařilá: M. T. Collalto ostatně označila kněžnu Karolínu za ženu ve finančních ohledech nemoudrou a nepraktickou⁶⁶. Vinice statku sice na rozdíl od chladných pozemků pivařské Vysočiny nesly: následující roky Správa statku Liběchov prodávala hrozny odrůd *Ryzlink*, *Pinot Noir* a *Tramin*⁶⁷, významné byly i polnosti a lesy, výnosy však zdaleka nebyly dostatečné. Kněžna Karolína do zámecké kaple pořídila mešní vybavení a statek se svým synem několikrát navštívila, provedeny byly i některé stavební úpravy.⁶⁸ Po dosažení dospělosti a převzetí svých majetků, se však v roce 1878 Emanuel Liběchova zbavuje, kupuje jen od něj Neníg z Arnimu.⁶⁹

Pohled druhý: Manželství

Emanuelova matka zemřela ve Vídni 23. června 1886 a její tělo bylo uloženo do rodinné hroby v Nových Sadech nad Písečným. V té době již knížeti bylo 32 let a vedl vlastní společenský život. Ten nebyl nikterak rušný, Emanuel příliš nevyhledával dokonce ani styky se svou širší rodinou. V podstatě jí nechal k uží-

---

⁶² Některé jeho školní sešity se dochovaly v MZA, G169, kart. 390, inv. č. 239.

⁶³ MZA, G169, kart. 454, inv. č. 496, folio 3.

⁶⁴ Jan KILIÁN, *Dějiny Liběchova*, Vydání druhé, Liběchov 2016, s. 135.

⁶⁵ Který však ukončil krach na vídeňské burze již o rok později.

⁶⁶ M. T. Collalto, *Erlebtes und Geschautes*, s. 348.

⁶⁷ Např. ANNO *Leitmeritzer Zeitung* 12. 9. 1874, str. 6, obdobná inzerce pak byla publikována 1874, 1876, 1877.

⁶⁸ J. KILIÁN, *Dějiny Liběchova*, s. 137.

⁶⁹ MZA, G169, kart. 456, inv. č. 506.

vání majorátní dům na náměstí *Am Hof*⁷⁰, jehož zadní trakt obrácený do *Schulhofu* obýval především strýc Alfons, a na dohled od *Votivkirche* a univerzity si v letech 1880–1881 postavil vlastní novorenesanční palác Collalto.⁷¹ V té době si již také dlouhodobě pronajímal byt v Paříži, kterou často a rád navštěvoval, byt byl v nově postaveném (1880) sedmipatrovém domě na Avenue Merceau 27 v Quartier de Chaillot, jeho správcem byl Henry Durr.⁷²

Smrt psychicky labilní matky umožnila nicméně knížeti uskutečnit jiné než stavební plány. V roce 1887 se zasnoubil s o pět let mladší Irmou Büttner (1859–1931), jež se později stane jeho manželkou. Jejich vztah sice existoval již za života kněžny Karolíny – první dopisy jsou z listopadu 1879 – bylo jej však nutné tajit, protože nebyl rovnorodý. Vztahy s níže postavenými ženami nebyly u šlechty sice vzácností⁷³, ostatně stejně jako vztahy s prostitutkami, které byly dokonce považovány ze přirozené a preferované před demonizovanou onanií. Sexuální vztahy se již na konci století osvobozovaly od svazujících konvencí, v každém případě však stále panovala dvojí morálka: jedna pro vždy cudnou ženu, druhá pro sexuálně nezdrženlivého muže.⁷⁴ V případě slečny Büttnerové ovšem nešlo pouze o povyražení, situace byla tudíž vážnější. Irma byla dcerou Eduarda Büttnera, majora padlého v roce 1859 u Montebella, a Ludoviky rozené Othové⁷⁵, a i když její rodina nepostrádala cti, měla daleko do šlechty, a ještě dál do první společnosti.

K odvaze v této věci jednat jej snad kromě smrti matky podnítily dvě události. Plánovaný výhodný sňatek jeho nevlastního bratra, levobočka Mořice, který se v roce 1883 neodehrál pouze proto, že si v podstatě nemajetný Mořic postavil hlavu a jemu určenou Aglaju z Auerspergu⁷⁶ si odmítl vzít. Za to jej stihla nemilost kněžny Karolíny, byl vykázan z collaltovských služeb i statků, Mořic se

---

⁷⁰ K historii domu viz Günther BUCHINGER — Paul MITCHELL — Doris SCHÖN, *Das Palais Collalto. Vom Herzogshof und Judenhof zum Adelspalast*, in: *Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege*, Wien 2002.

⁷¹ Architektem byl Anton Adametz. MZA, F19, kart. 1305. Více viz Jan KOUMAR, *Vídeňská a moravská sídla Emanuela Josefa 4. knížete Collalto e San Salvatore*, *Historica* 10, 1, 2019, s. 33–47.

⁷² MZA, G169, kart. 452, inv. č. 480.

⁷³ Obzvlášť zajímavá korespondence s pražskými prostitutkami se z let 1900–1910 dochovala od muže z nižší šlechtické vrstvy: Johannese barona Nádherného. Vztahy s prostitutkami jej ovšem stály život, v roce 1913 zemřel na syfilis, srov. Alena WAGNEROVÁ, *Bol lásky prodejně: ze života Johannese Nádherného a jeho milostných družek*, Praha 2013.

⁷⁴ Milena LENDEROVÁ, *Prodejná láska v časech barona Nádherného* in: Alena Wagnerová, *Bol lásky prodejně: ze života Johannese Nádherného a jeho milostných družek*, Praha 2013.

⁷⁵ MZA, G169, kart. 393, inv. č. 252 – Závěť Emanuela Collalto.

⁷⁶ Žila v letech 1816–1919. Po krátkou dobu byla jednou z oblíbenkyň císařovny Alžběty. 8. 11. 1895 od ní dostala Řád hvězdného kříže: MZA, G406 Rodinný archiv Lichtenštejnů Moravský Krumlov, kart. 25, inv. č. 429.

ještě téhož roku navíc oženil s Kateřinou Fuitovou dcerou krejčího z Brzkova.⁷⁷ Po smrti své matky Emanuel sice nevlastního bratra rehabilitoval, díky němu získal zaměstnání v Terstu i ve Vídni a později opět pracoval na collaltovských statech, Aglaja se však v roce 1891 vdala za Ferdinanda Rudolfa Kinského a od roku 1908 spolu žili na Moravském Krumlově. Svému manželovi Aglaja porodila 7 dětí, z toho tři syny: Ferdinanda Karla, Rudolfa a později nechvalně proslulého Ulricha⁷⁸. Mořicovo manželství bylo pro jeho nestálou povahu sice méně šťastné, přesto měl se svou manželkou do své smrti v roce 1929 celkem 9 dětí.⁷⁹

Vliv též mohla mít v roce 1887 smrt sestřina manžela, Eduarda Walderdorffa. Ta zanechala Emanuelovu sestru Julii, rozenou z Collalto, s pěti syny: Josefem, Eduardem, Wilderichem, Piem a Franzem-Karlem a sedmi dcerami: Karolínou, Marií, Julií, Bernardinou, Kamilou, Wandou a Annou.⁸⁰ Oba sourozenci k sobě měli blízko, ostatně Emanuel ještě ve své závěti děti v té době již dva roky zesnulé sestry movitě i nemovitě zabezpečil: manžel Juliiny dcery Marie (1866–1942) Max Kielmansegg do své smrti v roce 1922 vykonával funkci správce brtnického panství.⁸¹ Posledním připomenutí vlastní smrtelnosti i běžícího času byla v únoru 1887 vážná zlomenina, kterou kníže Emanuel utrpěl po pádu na schodech ve svém novém paláci na Rathastrasse 21⁸² a jejíž následky si po řadu let doléčoval v lázních po celé Evropě. Ještě v témže roce se kníže s Irmou Büttnerovou zasnoubil a Vánoce již trávil na moravských statech spolu.⁸³

Mesalianční sňatky uzavírali zpravidla neprvorození synové, na nichž neležela odpovědnost za pokračování „čisté“ linie rodu⁸⁴, to ovšem Emanuelův případ nebyl. Kníže si jistě situaci hlavy rodiny v nerovnorodém manželství uvědomoval. Věděl, jaké problémy by měli s dědictvím případní potomci: zakladatelská listina collaltovského fideikomisu dětí z nerovnorodých manželství z dědictví

---

⁷⁷ V. FLESAR, *Kořeny věků*, s. 509–515.

⁷⁸ Aleš VALENTA, *Dějiny rodu Kinských*, České Budějovice 2004, s. 203.

⁷⁹ Pikantní, avšak těžce ověřitelná, je samotným Mořicem zapsaná poznámka, o mimomanželském vztahu, který s Aglajou Kinskou po další léta udržoval (V. FLESAR, *Kořeny věků*, s. 530 an).

⁸⁰ ANNO *Wiener Salonblatt* 9. Oktober 1887.

⁸¹ Kielmanseggovi, tedy Marie, Max a jejich děti, též na zámku v Brtnici bydleli. Hrob Maxe Kielmansegga se nachází na Dolním hřbitově v Brtnici u východní zdi kaple sv. Floriána a dnes je v žalostném stavu. Zbytek jeho rodiny se ze zámku musel v roce 1925 odstěhovat do vídeňského Atzgersdorfu (SOKA Jihlava, OÚ Brtnice, inv. č. 19, s. 24).

⁸² ANNO *Wiener Salonblatt* 20. 2. 1887, s. 6.

⁸³ V. FLESAR, *Kořeny věků*, s. 521.

⁸⁴ Zdeněk BEZECNÝ, *Sňatky české šlechty ve druhé polovině 19. století*, in: Václav Petrbock (ed.) *Sex a tabu v české kultuře 19. století*. Praha 1999. Na druhé straně nebyly nerovnorodé sňatky vzácné. Václav Kounic si vzal herečku, František Deym dceru architekta, Oktavián Kinský se v 75 letech oženil s cirkusovou krasojezdkyní. Otec zmiňované Berthy von Suttner, František Josef Kinský, byl třetím synem, který se musel spokojit s vojenskou dráhou: B. HAMANN, *Bertha von Suttner*, s. 14

zcela vylučovala.⁸⁵ Chápal, že Irma mu bude překážkou jak v první společnosti, tak v případné politické kariéře. O druhý typ společenského uznání Emanuel nicméně nestál. Po otci zděděného členství v Panské sněmovně se nikdy fakticky neujal a z politického života se stáhl. V rodině tradiční titul čestného rytíře maltezského řádu sice užíval, nelze však souhlasit s Lanjusem⁸⁶, že to byla kompenzace za nepovolání ke členství ve sněmovně, jež považoval za krivdu, i když je možné, že navenek svou pozici tímto způsobem prezentoval. V červenci 1905 mu sice císař potvrdil predikát „Durchlaucht“⁸⁷ a o dva roky později následovala jediná císařská audience⁸⁸. Stažení se do soukromého života bylo jedním z důsledků jeho nerovnorodého vztahu, na obecnější rovině však bylo především důsledkem povahy knížete Emanuela.

Ta byla ovšem komplikovaná. Emanuelova praneteř jí popsala jako nepraktickou, plnou nesmyslných výstředností. Zápisy v kronice Flesarů psané Emanuelovým nevlastním bratrem budí pocit, že kníže byl povahy zcela nearistokratické, lidové. I když jej tak snad chtěl vidět Mořic Flesar, představu o lidovosti či nepraktičnosti knížete rozptýlí pro knížecí zaměstnance sepsané pokyny z roku 1896⁸⁹: kníže své postavení znal a vyžadoval, aby jej uznávali i jiní. Povahu Emanuela Collalto lze nejspíše klást někam mezi způsob jakým ho viděli jeho příbuzní a jakým se prezentoval. Rozhodně tíhnul k bezstarostnému životu, rád lovil a dobře jedl, a i když zřejmě nebyl vysloveně nepraktický, nebyl dobrý hospodář.

I samotný vztah s Irmou vyřešil polovičatě. I když jeho nevlastní bratr v kronice informuje o uzavření manželství po roce 1889⁹⁰, nebylo tomu tak. Možná chtěl kníže Emanuel na svých statcích svůj vztah s Irmou jako manželství prezentovat, nadále však zůstali pouze zasnoubeni. Každoročního podzimního pobytu v Rudolfshofu v Karlových Varech se tak roku 1902 spolu s Wilhelmem Engelbrechtem zúčastnil sám kníže Emanuel, Irma je jako soukromá osoba zapsána jen o řádek nad nimi pod jménem Büttner.⁹¹ Stejná situace se opakovala v roce 1907. Svatba totiž byla uzavřena teprve 28. 5. 1919, a na rozdíl od jména nevěsty, jméno Collalto nebylo – snad náhodou, snad záměrně – z matričního

---

⁸⁵ Viz A. PASSOLUNGI, *I Collalto*, s. 153.

⁸⁶ F. LANJUS, *Die erbliche Reichsratswürde in Österreich*, s. 54.

⁸⁷ ANNO *Sport und Salon* 2. 9. 905, s. 4. Nešlo ovšem o žádnou vzácnost, ve stejném roce císař udělil predikát Durchlaucht (Jasnost) dalším 17 rodům: ANNO *Wiener Zeitung* 26. 7. 1905, s. 3.

⁸⁸ ANNO *Das Vaterland* 28. 1. 1907, s. 2.

⁸⁹ Emanuel COLLALTO, *Dienstpragmatik für die in diensten Seiner Durchlaucht der hochgebornen Herr Emanuel Fürsten Collalto et San Salvatore*, Wien 1896.

⁹⁰ V roce 1888 je Irma označena jako snoubenka, 1895 je již označována za „choť“ knížete Emanuela: V. FLESAR, *Kořeny věků*, s. 532.

⁹¹ ANNO *Liste der angekommenen und abgereisten P. T. Curgäste in Carlsbad im Jahre 1902*.

záznamu ani opsáno do indexu svatebčanů.⁹² Ještě v době smrti knížete v prosinci 1924 informoval *Neues Wiener Journal* nejprve o smrti bezdětného a svobodného knížete Emanuela, teprve v dalším čísle následovala oprava a informace o kněžně vdově.⁹³ Před vyšší společností Emanuel totiž svůj sňatek tajil, což však neznamenalo, že tajil i samotnou Irmu. Po několik let spolu trávili začnou část roku ve vile u Luzernu ve Švýcarsku, ovšem Irma mu byla družkou na všech cestách i společenských událostech: setkávali se s Auerspergy, Kinskými či Belcredi⁹⁴. Tradiční list vídeňské aristokracie *Salonblatt* o její existenci nicméně poprvé informoval teprve v září 1924⁹⁵, a rodopisec Collaltů, v úvodu zmíněný Angelo Passolunghi, její existenci ignoroval docela. Mesalianční sňatky nebyly ani u knížecích rodů na konci 19. století příliš časté⁹⁶, jejich následky však obvykle byly problematické. Kníže Emanuel však svou ženu skutečně miloval a pro šťastné manželství jistě též nebyl na škodu jeho zvyk s otevřenou rukou se sklánět k níže postaveným.

Vzhledem k neexistenci jakýchkoliv archivních materiálů týkajících se samotné Irmy po její svatbě s Emanueleem se můžeme jen dohadovat, jak se cítila ona. Nelze doložit žádné styky s Emanuelovou sestrou Julií, i když se – stejně jako se členy hraběcí linie – museli v letních měsících setkávat v Uherčicích. Několikrát zmíněná Marie Therese však Irmu ráda rozhodně neměla. K dobru jí přičetla pouze krásu a styl v oblékání, za zlé jí nicméně měla obecný nevkus⁹⁷, nedostatek distingovaného chování i fakt, že po 50 letech v nejskvělejší přepychu jí stále scházelo vzdělání a vychování. Nejen Marii Therese ovšem vadil Irmin vliv na samotného Emanuela, právě jí byl vyčítán jeho příklon k polosvět⁹⁸, jehož však Irma byla spíše důsledkem, než příčinou⁹⁹. Nelze též doložit, jaký vztah měl k snoubence svého bývalého svěřence Emanuelův bývalý poručík Alfons, který sám žil ve velmi harmonickém manželství s Idou Colloredo-Mansfeld. Podle slov jeho vnučky byla totiž Alfonsova povaha více než přísná, „vždy byl jednostranný a přeháněl důraz na správnost vlastního životního stylu“.¹⁰⁰ Ni-

---

⁹² Oddávajícím byl heiligenstadtský farář Conrad Podhradský a svědci pocházeli výhradně z rodiny knížete Emanuela (viz Matrikula, Trauungsbuch 02–15, 1912–19, Wien 19, Heiligenstadt, folio 199).

⁹³ ANNO *Neues Wiener Journal*, 18. 12. 1924, s. 10.

⁹⁴ V. FLESAR, *Kořeny věků*, s. 532, 564 an.

⁹⁵ ANNO, *Wiener Salonblatt* 21. 9. 1924, s. 3.

⁹⁶ Srov. Lubor MALOŇ, *Mesaliance prince Rudolfa Lubkowice*, in: Mezi Jihlavou a Vídní 1700–1900: sborník přednášek z konference 25.–27. 10. 2006, Jihlava 2006. Dále také Jan ŽUPANIČ, *Nová šlechta rakouského císařství*. Praha 2006, s. 20.

⁹⁷ Nábytek v uherčickém zámku, který Irma pořídila s Emanueleem, Marie Therese Collalto označila za nevkusný a přirovnala jej k zařízení čekárny bezvýznamného nádraží: M. T. COLLALTO, *Erlebtes und Geschautes*, s. 371.

⁹⁸ Viz pozn. 10.

⁹⁹ M. T. COLLALTO, *Erlebtes und Geschautes* s. 362 a 371.

¹⁰⁰ M. T. COLLALTO, *Von unseren Vorfahren*, s. 9.

kdy též nerozuměl mladým lidem a zřejmě právě jeho přítomnost v paláci na Am Hofu byla důvodem proč se v něm Emanuel objevoval sporadicky.

Pohled třetí: Stáří a smrt

K zármutku knížete, avšak k radosti zbytku rodiny, manželství s Irmou zůstalo bezdětné a stárnoucí kníže se svým životem i rodinnými poměry pomalu stával vlastního příbuzenstvu trnem v oku. Odpustit mu zajisté nemohli jeho štědrá dobročinnost¹⁰¹, vztahy s nevlastním bratrem i výstřední libůstky typu karetních her se služebnictvem, ale k chladným vztahům stačil už jen pouhý fakt, že byl držitelem majorátu, a tudíž hlavou rodiny a jejím nejbohatším členem. Přes existenci kanceláře správy statků v Brtnici si ve své menší heiligenstadtské vile na Eroicagasse udržoval malý sekretariát, po Vídni jezdil rychlým autem – při jedné jízdě jeho šofér na rohu Volksgarten srazil závodníka Matthiase Gebetsroither¹⁰² – a ani v poválečné situaci mladé rakouské republiky nijak nešetřil.¹⁰³ Není pochyb, že Mare Therese, v té době sídlící v zadním traktu paláce na *Am Hof* mluví o svém prastrýčkovi, když si posteskvá: „*V časech potřeby by majorátní páni měli být obzvlášť zavázáni pomáhat svým později narozeným příbuzným. Bohužel však, téměř žádný z nich této povinnosti nedostojí. Jezdí si v automobilech, jedí u Sachra, sází na dostizích, prohrávají obrovské sumy peněz v Jockeyclubu, zatímco nositelé jejich jména nedostávají ani takový měsíční obnos, kterým by zaplatili svému služebnictvu...*“¹⁰⁴

To mohla být v některých momentech jejího života situace samotné Marie Therese, minimálně na sklonku Emanuelova života však rozhodně ne situace jejího bratra, čekatela a nástupce v pozici držitele moravského fideikomisu. Ten se i s rodinou usadil v po otci zděděném Staatzu¹⁰⁵ a v roce 1913 mu dědictvím po bratranci Rambaldovi připadly italské rodové državy.

---

¹⁰¹ Kromě v úvodu zmíněného, jen v Brtnici založil dva útulky pro matky a děti, v Přísece, Brtnici, Uherčicích a v Měříně podporoval místní školy a založil v nich stipendijní program pro nadané studenty, pokračoval ve finančním fundování nadací své matky. V Kněžicích a Opatově založil školní nadaci ve výši 3 000 zlatých. Štědrý byl i ke svým služebným, především na sklonku života rozdával nejen peníze, ale i movitosti, dodnes se dochovaly darované lovecké trofeje (z Mítrowitz, Okříšek, Kněžic a Jestřebí) v bývalé garáži na Eroicagasse 6 v Heiligenstadtu (za tuto informaci vděčím nakladateli občasníku Döblinger Extrablatt panu Wolfgangu E. Schulzovi).

¹⁰² ANNO, *Reichspost* 8. 7. 1911, s. 9.

¹⁰³ Na druhé straně se právě v té době zbavil obou do té doby trvale pronajatých bytů v Paříži i vily u Luzernu.

¹⁰⁴ M. T. COLLALTO, *Erlebtes und Geschautes* s. 288. K hraní knížete o peníze též V. FLESAR, *Kořeny věků*, s. 556.

¹⁰⁵ Z roku 1906 je fotograficky doložena jeho přítomnost v Pětikostelí spolu s knížetem Emanueleem a jeho nevlastním bratrem: V. FLESAR, *Kořeny věků*, s. 647.

Emanuel ovšem i nadále oscilloval mezi okatě nákladným životním stylem a pomocí chudším. Za války v Brtnici neváhal zřídit lazaret pro důstojníky a později i pro řadové vojáky¹⁰⁶, nadále byl štědrý k řadě dobročinných spolků. Po válce se – na rozdíl od Manfreda, italského občana a budoucího dědice fideikomisu – stal československým státním příslušníkem. V nově vzniklém Československu, které již v roce 1918 zrušilo používání šlechtických titulů a o rok později začalo debatovat o zrušení fideikomisů¹⁰⁷, však mezitím narůstaly problémy. Pod heslem odčinění Bílé hory¹⁰⁸ byla zahájena pozemková reforma, která měla významně omezit collaltovský majorát a přidělat knížeti Emanuelovi řady starostí.¹⁰⁹ Za jeho života již mělo proběhnout pouze oceňovací řízení na bývalém panství Černá a Německý Rudolec i na alodním statku Okříšky (bylo provedeno v červenci 1923¹¹⁰ za přítomnosti advokátů knížete Emanuela: JUDr. Janiczka a Dr. Dolanského, druhý jmenovaný zastupoval též čekatele, hraběte Manfreda). Samotné řešení záboru, opakované řešení výkupní ceny¹¹¹ i dořešení stavu pozemků propuštěných ze záboru se však mělo stát až záležitostí Emanuelova nástupce. Když totiž proběhlo podle zákona 179 z 3. 7. 1924 zrušení fideikomisů, situace začíná pro knížete vypadat nepřijemně. Emanuel rychle ztrácí síly. Ozývat se začaly vleklé žaludeční potíže, které opakovaně léčil v Karlových Varech a Bad Kissinguenu¹¹². Ve snaze zbavit se pracovní zátěže spojené s pozemkovou reformou ohroženým fideikomisem, se proto Emanuel rozhodl vzdát se držení majorátu ve prospěch o 16 let mladšího prasnynovce Manfreda, ovšem s podmínkou vysoké apanáže pro sebe a svou ženu. To sice zdaleka nebylo to, co by rodina viděla nejradši, ale Manfred, který se v té době zdržoval v Itálii, kde obdržel italské občanství i velkou chválu občanů Susegany za rekonstrukci válkou v podstatě

---

¹⁰⁶ SOKA Jihlava, OÚ Brtnice, inv. č. 19, s. 65

¹⁰⁷ Eagle GLASSHEIM, *Urození nacionalisté: česká šlechta a národnostní otázka v 1. pol. 20. století*, Praha 2014, s. 64–5.

¹⁰⁸ Toto, původem Peroutkovo heslo se ovšem s nemenší vehemencí používalo za stejným účelem v Puklicích bezprostředně sousedících s collaltovskou Brtnicí ještě po roce 1945, srov. Jan KOUMAR, *Konfiskace majetku českých Židů v poválečném Československu na příkladu zámku a velkostatku Puklice*, *Historická sociologie*, 2018, 2, s. 83–99.

¹⁰⁹ Z právního hlediska je za počátek reformy pokládán zákon o obstavení velkostatků z 9. 11. 1918 pro Čechy, za účelem jejího provádění pak byl zřízen Státní pozemkový úřad. Skutečná realizace mohla začít až přijetím přidělového zákona 30. 1. 1920. Nejpodstatnější částí reformy bylo období 1920–1925, kdy mezi nové nabyvatele bylo rozděleno 1 800 782 hektarů (48% veškeré půdy): Zdeněk HAZDRA, *Šlechta ve službách Masarykovy republiky*, Praha 2014.

¹¹⁰ MZA, F19, kart. 395.

¹¹¹ Po Emanuelově smrti bylo podáno několik stížností ohledně výkupní ceny (např. na velkostatku Brtnice 1343,23 československých korun za hektar), která nebrala v potaz provedené meliorace, investice, patronátní břemena aj. MZA, F19, karton 395.

¹¹² K oznámením o pobytu knížete Emanuela v Karlsbadu a Kissinguenu viz např.: ANNO, *Sport und Salon* 23. 6. 1906; 29. 9. 1906; 18. 6. 1910 a další.

zničeného zámku v San Salvatore¹¹³, na nabídku zareagoval a rychle se vrátil do Vídně. V den jeho návratu 3. prosince 1924 se však Emanuel nechává ve špatném zdravotním stavu ze své heiligenstadtské vily, v níž jej dosud ošetřoval doktor Fink, převést do Sanatoria Löw na Mariannengasse 20¹¹⁴. Tam po pouhých osmi dnech, ve čtvrtek 11. prosince v pět hodin odpoledne¹¹⁵ umírá na vnitřní krvácení spojené s perforací dvanácterníkového vředu.¹¹⁶

Rodina příliš netruchlila. Se starým knížetem měli stěží hlubší vztahy než žárlivé pokukování po jeho životním stylu a jeho ženu neměli rádi. Sluha na zámku v dolnorakouském Staatsu novému knížeti Manfredovi poblahopřál k pěknému daru od Ježíška v podobě moravských statků a sama Marie Therese si k bratrovu převzetí Emanuelelem dříve držných majetků ve svých pamětech poznamenává: *Vaut mieux tard que jamais*¹¹⁷. Fideikomisní kapitál a pozemky ostatně byly od Ježíška darem skutečně královským, k datu smrti knížete byl jen pozemkový majetek bez mrtvého a živého inventáře odhadnut na 26, 1 milionů československých korun¹¹⁸, na kontě v brněnské filiálce Anglo-československé banky se nacházelo téměř 160 tisíc a přes 260 tisíc bylo v dlužních úpisech a zástavních listech fideikomisu. Čertovo kopýtko dědictví se ovšem skrývalo v zmíněné pozemkové reformě, která v dalších letech collaltovské statky o třetinu zmenšila, v podstatě zbavila velkostatek Uherčice pozemkové základy a nebyť zisků z lesnictví v Brtnici, zámek by nebylo možné udržovat.

Pohřeb knížete se konal v sobotu 13. prosince ve dvě hodiny odpoledne v kostele Zur Allerheiligen Dreifaltigkeit na Alserstrasse, na dohled od nového Emanuelova paláce na Rathausstrasse i od Sanatoria Löw. Po mši následovalo uložení do velmi prostého hrobu na hřbitově v Hietzigu. Místo, pomník i náhrobní kameny si kníže vybral ještě za svého života, přes pěšinku o hrob dál leželo tehdy místo posledního odpočinku Irminy matky Ludowiky Büttner.¹¹⁹ Nabídku k vytvoření hrobu dle návrhu Emanuelův dědic zadal firmám Lehner, Lovrek a Hauser, cenová nabídka třetí jmenované byla přijata, pomník byl doplněn náhrobním kamenem ze švédské žuly¹²⁰. Uložení do rodové hrobky v Nových sadech na kopci nad Písečným, kde již odpočívala těla jeho rodičů i v dětství zemřelých sourozenců, si nepřál. Jednak vzhledem k situaci v mladém Československu a k nejistotě ohledně rodových statků a jejich budoucího statutu, jednak

---

¹¹³ Po jeho smrti mu byl v roce 1941 vztyčen pomník s poděkováním za rekonstrukci a znovuoživení zámku zničeného válkou v letech 1915–1918. MZA, G169, kart. 468, fol 241.

¹¹⁴ Ve stejném sanatoriu zemřel v roce 1911 Gustav Mahler, na čelní stěně budovy patřící dnes Rakouským státním drahám je Mahlerova pamětní deska.

¹¹⁵ SOKA Jindřichův Hradec, Schulchronik I der Volksschule Piesling 1902–1925, s. 185.

¹¹⁶ Matrikula, Sterbebuch 03–038, 1923–26, Wien 08, Alservorstadtpfarre, folio 104.

¹¹⁷ „*Lépe pozdě než nikdy*“: M. T. COLLALTO, *Erlebtes und Geschautes* s. 345.

¹¹⁸ MZA, F19, karton 359.

¹¹⁹ Zemřela 8. 7. 1892 ve věku 65 let. Dnes patří hrob rodině Aloise Mittag, leží v něm také architekt Viktor Mittag.

¹²⁰ MZA, G169, kart. 396, inv. č. 261.

proto, že většinu života trávil ve Vídni a s výjimkou Uherčic a Kněžic na svých moravských statech příliš času nepobyl, ale dále i vzhledem ke špatnému stavu hrobky.¹²¹ Tu sice následujícího roku navštívil Emanuelův dědic Manfred, avšak zkušenost to pro něj byla ořesná. Vzhledem k tomu, že pohřby byly v minulosti prováděny pouze do dřevěných rakví, které nevydržely vliv počasí, spatřil v ní totiž své příbuzné do čtvrtého kolene „jako umrlce“.¹²²

Zádušní mše se za zemřelého knížete držely ve všech patronátních kostelech v Československu a Itálii, v pondělí 15. prosince pak proběhla též mše v kostele Zur Allerheiligen Dreifaltigkeit¹²³. Farář Hrubý za knížete uspořádal velké requiem ve farním kostele v Bohdalově o den později¹²⁴. Kondolence doručené pozůstalé kněžně do Vídne i kanceláři Správy collaltovských statků v Brtnici byly četné, odrážely nicméně vztah kondolujících k zemřelému knížeti. Například Svaz moravských velkostatkářů jej stěží znal, kondolují proto jeho hraběcí rodině¹²⁵, s níž byli v písemném kontaktu, nikoliv vdově Irmě.

Teprve po Emanuelově smrti zjistil zbytek rodiny, že kníže nebyl jen štedrým donátorem charity a potřebných, ale také člověkem v očích společnosti natolik bohatým, že si mnozí troufli na jeho finančním kapitálu vysloveně parazitovat. Z nich nejvýznamnější problém pro vyřízení Emanuelovi poslední vůle byl hrabě Julius Salburg svobodný pán z Falkensteinu. Podle vzájemné korespondence z let 1879–1884 soudě¹²⁶, poznal Emanuel tohoto druhorozeného syna hraběcího rodu v mládí za vojenské služby, hned po dosažení dospělosti s ním navíc z nejasných důvodů uzavřel dohodu o poskytování měsíční apanáže, jejíž vyplacení hrabě Salburg s neochvějnou drzostí neváhal každý rok urgovat¹²⁷. Vzhledem k tomu, že se k ní nezachovaly žádné dokumenty¹²⁸, lze se o povaze apanáže jen dohadovat. Po Emanuelově smrti však Salburg, jemuž v poslední vůli nepřipadlo nic, trval na vyplacení 60 milionů československých korun¹²⁹, což byla pro dědice částka naprosto nepřijatelná. Požadovaná částka byla nakonec snížena na pouhých 40 000¹³⁰, nicméně Manfred Collalto musel celou situaci obšírně řešit za

¹²¹ Posledním uskutečněným pohřbem byl pohřeb Emanuelovy matky v roce 1886. Z roku 1896 existují plány na výzdobu a nové zařízení hrobky: MZA, G169, fascikl 462, inv. č. 511, na rok 1912 byla plánovaná zřejmě neuskutečená oprava.

¹²² M. T. COLLALTO, *Erlebtes und Geschautes*, MZA, G169, kart. 308, inv. č. 233, fol. 3721

¹²³ Viz parte HHStA Wien, SB Partezettelsammlung, 16–58.

¹²⁴ MZA, F19, karton 394, inv. č. 229, folio 28.

¹²⁵ *Ibid.*, folio 23.

¹²⁶ Srov. MZA, G169, kart. 393, inv. č. 248.

¹²⁷ Viz z Lince zasílané dopisy knížeti. Tamtéž.

¹²⁸ V dokumentech posílaných knížeti Manfredovi při vyřizování Emanuelovy pozůstalosti se sice zachovala zmínka o (dodnes nedochované či zničené) smlouvě mezi Salburgem a Emanueleem z 18. 12. 1878, o povaze smlouvy však není řečeno nic, a Salburg je zahrnut v seznamu dědiců, ačkoliv jej závěť nejmenuje. (MZA, G169, kart. 393, inv. č. 261).

¹²⁹ MZA, G169, kart. 393, inv. č. 261.

¹³⁰ Tamtéž.

pomoci právníků a jeho sestra si v pamětech posteskla na to, jak moc peněz spojená s krásným titulem a dobrým jménem přitahovala k jejímu prastrýčkovy parazity a vyžírky.¹³¹

V poslední vůli, kterou kníže Emanuel sepsal 5. prosince 1922 po smrti své sestry Julie, aby v ní zaopatřil její děti, je věnován významný oddíl manželce Irmě. Ode dne Emanuelovy smrti jí měl být každé čtyři roky vplácen vdovský důchod ve výši 100 000 československých korun ročně, k tomu ještě měla dohoda s Emanuelovými nástupci vyjednat dostatečnou částku na udržení jejího dosavadního životního standardu, který byl v době sepsání poslední vůle vzhledem k hospodářské situaci v Rakousku těžce odhadnutelný. Irmě též zůstala vila na Armbrustergasse 33 a právo užívat prostory zámku v Uherčicích. Menší vila na Erocagasse 9 užívaná jako knížecí sekretariát, stejně jako alodní majetek na zámku v Brtnici se dostaly Emanuelovým neteřím a synovcům¹³². Vdovská renta však byla vyplácena pouze v přesně stanovené výši – za první 4 měsíce Irma dostala 25 000 československých korun¹³³ – k dohodě o dodatečné částce na udržení životního standardu zjevně nedošlo. Již v roce 1928 proto novobarokní vilu na Armbrustergasse prodala berlínskému spisovateli Adolfu Hahnovi¹³⁴, všechno umělecky cenné zařízení prodala ve veřejné dražbě¹³⁵ a odstěhovala se do nájemního domu na adresu Premreiner 15. Rodina nového knížete Irmu nevidala ráda, ještě méně ráda viděla veřejnou dražbu a ve všech novinách anoncovaný prodej vily Collalto, který rodině dobré jméno neudělal. Na svatbu hraběnky Polyxeny Collalto s knížetem Alfredem Josefem Lichtensteinem konanou v Uherčicích pouhé tři týdny po dražbě, ve dnech 23–24. června 1928, Irma zvaná nebyla¹³⁶. Dne 9. května 1931 Irma Collalto umírá na otok plic spojený se srdeční nedostačností.¹³⁷ Pohřbena byla ke svému manželovi, jak stanovila jeho poslední vůle.

Závěr

Emanuel Josef čtvrtý kníže z Collalto e San Salvatore byl rozporuplnou osobností. Na svět přišel v době, kdy již rodina mužského dědice z Eduardovy rodinné větve nečekala. Předčasná smrt otce a po ní následující léta poručnictví jeho matky poznamenala jeho výchovu. Nebyla sice přímo nepraktická, v knížeti však podnítila neobyčejnou štedrost i náklonnost k méně movitým. Matčina vý-

¹³¹ M. T. COLLALTO, *Erlebtes und Geschautes*, s. 348

¹³² MZA, G169, kart.396, inv.č. 252

¹³³ MZA, G169, kart.396, inv. č. 261

¹³⁴ ANNO *Wiener Sonn- und Montags-Zeitung* 16. 4. 1928, s. 5; ANNO *Der Morgen. Wiener Montagblatt* 4. 6. 1928, s 4.

¹³⁵ Carl J. WAWRA, *Versteigerung der Gemälde, Skulpturen, Möbel, Dekorationsgegenstände usw. aus dem Besitz der Frau Irma Collalto*. Wien 1928.

¹³⁶ MZA, G169, kart. 394, inv. č. 259, folio 60–63.

¹³⁷ Matrikula, Sterbebuch 13., Ober St. Veit 03–11, 1923–1934, folio 447.

chova jej však na druhé straně též naučila životu ve velkém stylu a mezi těmito protiklady kníže Emanuel osciloval po celý život. Oženil se z lásky a nevýhodně a sklídlil za to posměch rodiny a ochlazení rodinných vztahů. Jako byl na jedné straně nezištně dobročinný a „lidový“, dokázal být na druhé straně nákladně aristokratický. Jeho majetek mu byl především vstupenkou do vysokého životního stylu, významně se nestaral o politiku a ekonomicky byl aktivní je v té míře, v níž to od něj správa jeho statků nutně vyžadovala.

Emanuelovo jméno není spojeno ani se stavebním ani s kulturním rozkvětem na jeho statcích. Za jeho držení majorátu prodělává rod Collaltů spíše období stagnace, z níž jej nevyvedl ani Emanuelův nástupce Manfred, jinak velmi dobrý hospodář¹³⁸. Ve stagnaci, již mu vyčítali již v úvodu zmínění současníci, hrála však významnou roli politická poválečná situace v obou nástupnických státech, s nimiž byly collaltovské majetky spojeny: v Rakousku a Československu. Emanuel byl rozhodně mužem, pro nějž „dlouhé“ devatenácté století se všemi jeho výhodami a životním stylem nikdy neskončilo. Novou situaci v Československu jistě chápal, ostatně byl zvyklý soucítit s méně movitými. Na jeho vlastní životní styl ovšem vliv neměla. Lze se jen dohadovat, jak by se vypořádal s pozemkovou reformou, kdyby se mu takové příležitosti dostalo. V úvodu zmíněná kritika, již se dočkal za svého života i po něm, vycházela především z jeho povahy, i z povahy šlechtictví, již byl do své smrti věrný, ačkoliv doba si žádala životní filosofii výrazně odlišnou.

Poskytnuté tři pohledy na život knížete Emanuela Collalto e San Salvatore rozhodně nejsou vyčerpávající. Jeho život, stavební i cestovatelské aktivity poskytují mnohem více materiálů, než je možné vměstnat do jednoho článku, nedotčeny též zůstávají politické i společenské aktivity zbytku rodiny v době, kdy byl kníže Emanuel hlavou rodu. Jak však doufám, výše popsané tři nejvýznamnější pohledy poskytují dostatečný základní přehled o životě, manželství i smrti „posledního muže starého režimu v Rakousku“, jak knížete nazvala jeho pravnučka.

---

¹³⁸ Zdeněk KAZLEPKA, *Ostrov italského vkusu*, s. 175–177.

Jan Koumar

Emanuel von Collalto und San Salvatore. Drei Blicke auf das Leben des „letzten Mannes des alten Regimes in Österreich“

Zusammenfassung

Emanuel Josef, der vierte Fürst von Collalto und San Salvatore (1854–1924), war berühmt für seine freigiebige Wohltätigkeit, aber auch für sein exzentrisches Verhalten. Der Besitzer des ausgedehnten unveräußerlichen Stammguts in Mähren wurde im Dezember 1854 auf Schloss Uherčice/Ungarschitz der Karolina Collalto geborenen Apponyi und dem Eduard Octavian, dritten Fürst von Collalto, geboren. Als sein Vater am 24. März 1862 plötzlich starb, wurde er mit ganzen acht Jahren Fürst und unter der Vormundschaft seines Onkels und seiner Mutter auch Besitzer der Familiengüter. Vor allem unter dem Einfluss seiner Mutter wurde er zu einem großzügigen Spender für zahlreiche wohltätige Vereine. Andererseits neigte er jedoch dazu, was seine Urnichte Marie Therese von Collalto als Halbwelt bezeichnete. Er unterhielt enge Kontakte zu seinem Halbbruder – dem unehelich geborenen Moritz, und heiratete Irma Büttner (1859–1931), Tochter des Eduard Büttner, eines 1859 bei Montebello gefallenen Majors, und der Ludovika, geborenen Otho. Diese ungleiche Ehe hätte ihm ein Hindernis in der Gesellschaft und auch in der politischen Karriere sein können, doch Fürst Emanuel führte kein umfangreiches gesellschaftliches Leben und auf eine politische Karriere verzichtete er völlig. Die vom Vater ererbte Mitgliedschaft in der Herrenkammer trat er faktisch nie an und zog sich überhaupt aus dem politischen Leben zurück. Vor der höheren Gesellschaft hielt er allerdings seine Ehe geheim. Irma war ihm trotzdem eine Gefährtin auf allen Reisen und bei allen gesellschaftlichen Ereignissen: sie verkehrte regelmäßig mit den Auerspergs, Kinskys oder Belcredis. Die Ehe mit Irma blieb zwar kinderlos, trug jedoch gemeinsam mit seinem Lebensstil dazu bei, dass der Fürst seiner Familie ein Dorn im Auge wurde. Er bemühte sich noch, den Veränderungen in der Nachkriegs-Tschechoslowakei entgegenzuwirken, wo die Adelstitel aufgehoben wurden und es zu einer Bodenreform kam, die das Ältestengut der Collaltos später um fast ein Drittel verkleinern sollte, doch plagten ihn in dieser Zeit bereits langwierige gesundheitliche Beschwerden, denen er am 11. Dezember 1924 unterlag. Sein Nachfolger als Besitzer der mährischen Stammgüter wurde sein Urneffe Manfred Collalto. Im letzten Willen von Fürst Emanuel sicherte er zwar ausgiebig seine Ehefrau ab, dieser gelang es jedoch nicht, die Gunst der restlichen Verwandtschaft zu erlangen. In der Situation nach dem Krieg hatte sie außerdem mit finanziellen Problemen zu kämpfen: im Grunde ohne Vermögen starb sie sieben Jahre nach ihrem Ehemann, am 9. Mai 1931. Während Emanuels Verwaltung des Ältestenguts machte das Haus Collalto eher eine Zeit der Stagnation durch, aus der es auch von Emanuels Nachfolger Manfred nicht herausgeführt wurde. Eine wichtige Rolle spielte jedoch für Manfred

bereits die politische Lage nach dem Krieg in beiden Nachfolgerstaaten, mit denen die Güter des Hauses Collalto verknüpft waren: in Österreich und in der Tschechoslowakei. Von Bedeutung für die Stagnation war aber auch der Charakter des Fürsten selbst: Emanuel war ein Mensch, für den das „lange“ neunzehnte Jahrhundert mit seinen Vorteilen und mit seinem Lebensstil nie geendet hatte. Seine Urnichte bezeichnete ihn deshalb in ihren Memoiren als „*letzten Mann des alten Regimes in Österreich*“.

Jan Koumar

Emanuel Collalto e San Salvatore. Three perspectives on the life of the “last man of the old regime in Austria”

Summary

Emanuel Josef, the fourth Prince of Collalto e San Salvatore (1854–1924) was renowned both for his generous philanthropy and also his eccentric behaviour. The holder of an extensive Moravian fideicommissum, he was born at the castle in Uherčice in December 1854 to Karolína Collalto, *née* Apponyi, and Eduard Octavíán, the third Prince of Collalto. When his father died unexpectedly on 24 March 1862, he became the Prince at just eight years of age, and also the holder of the family estates under the guardianship of his uncle and mother. Under the influence of his mother in particular, he also became a generous donor to many charities. On the other hand, however, he was also inclined towards what his great-niece Marie Therese Collalto termed a *demimonde*. He maintained close relations with his step-brother – the bastard Mořic – married Irma Büttner (1859–1931), daughter of Eduard Büttner, a major who fell in 1859 at Montebello, and Ludovika Büttner, *née* Othová. This morganatic marriage might have represented an obstacle within society and in his political career, but Prince Emanuel did not lead an extensive social life, and he entirely renounced a political career. He never actually took up his membership of the Austrian House of Lords, inherited from his father, and he withdrew from political life. Although Emanuel concealed his marriage from higher society, Irma nevertheless accompanied him on all his travels and on social occasions: they met up with the Auerspergs, Kinskys and Belcredis. Although his marriage with Irma was childless, alongside his lifestyle it led to the Prince becoming a thorn in the side of his family. He attempted to resolve the situation in post-war Czechoslovakia, in which the abolition of noble titles and land reform led to the reduction of the Collalto majorat by almost a third, although at the time he was suffering from chronic health difficulties which he eventually succumbed to on 11 December 1924. His heir as holder of the family’s Moravian estates was his great-nephew, Manfred Collalto. Although in his will, Emanuel provided his wife with a secure inheritance, she was unable to win the favour of the rest of the family. Furthermore, in the post-war circumstances she suffered from financial problems: she died essentially without any assets seven years after her husband on 9 May 1931. During Emanuel’s period of holding the majorat, the House of Collalto experienced a period of stagnation which Emanuel’s heir Manfred was unable to lift it out of. The post-war political situation played a major role in his life, however, in both successor states in which the Collaltos held property: Austria and Czechoslovakia. Also important was the nature of the Prince: Emanuel was someone for whom the “long” nineteenth century with all its advantages and its lifestyle had never ended. As such, his great-niece described him in her memoirs as the: “*last man of the old regime in Austria*”.